

WAT BEHOUDEN BLIJFT

Wallace Stegner

Wat behouden blijft

VERTAALD UIT HET AMERIKAANS
DOOR EDZARD KROL

MET EEN NAWOORD
VAN JANE SMILEY

Lebowski Publishers, 2015

Published by arrangement with The Wallace Stegner Literary Estate Trust, c/o Brandt & Hochman Literary Agents and Sebes & Van Gelderen Literary Agency

Speciaal voor de literaire herontdekkingen van Lebowski Publishers ontwikkelde Joachim Stoop 'Booksounds'.

Beluister de gratis digitale playlist bij *Wat behouden blijft* via www.lebowskipublishers.nl/booksound/wat-behouden-blijft-wallace-stegner

Oorspronkelijke titel: *Crossing to Safety*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Random House, Inc., 1987

© Wallace Stegner, 1987

© Vertaling uit het Amerikaans: Edzard Krol, 2015

© Nawoord: Jane Smiley, 2006

© Nederlandse uitgave: Lebowski, Amsterdam 2015

© Omslagfoto: Daniel Anecito

Omslagontwerp: Dog and Pony, Amsterdam

Typografie: Perfect Service, Schoonhoven

ISBN 978 90 488 2161 7

ISBN 978 90 488 2162 4 (e-book)

NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Lebowski Publishers is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor M.P.S., als dank voor meer dan een halve eeuw liefde en vriendschap, en voor de vrienden met wie we allebei gezegend waren

Ik kon alles geven aan de Tijd, behalve – behalve
wat ik zelve heb gehad. Maar waarom
de dingen verboden verklaren waarmee ik, toen de Grenswacht sliep,
naar een Veilig Oord ben overgestoken? Want ik ben Daar,
en waarvan ik geen afstand wil doen, heb ik behouden.

Robert Frost

Terwijl ik uit verwarrende dromen en herinneringen naar boven kom, slingerend als een forel opduik door de kringen van eerdere stijgingen, bereik ik het oppervlak. Mijn ogen gaan open. Ik ben wakker.

Mensen die lijden aan grauwe staar zullen na afloop van de operatie, als het verband wordt verwijderd, iets dergelijks zien: elk detail heeft de scherpte van iets wat voor het eerst wordt waargenomen, toch is het ook bekend, van de tijd die aan de blindheid voorafging, het herinnerde en het waargenomen beeld vallen samen als in een stereoscoop.

Het is duidelijk nog heel vroeg. Het licht dat door de kieren van de jaloezieën lekt, is niet meer dan een schemering. Maar ik zie, of herinner me, of beide, de gordijnloze ramen, de kale dakspanten, de houten wanden die leeg zijn, op een kalender na, die er acht jaar geleden geloof ik ook hing, toen we hier voor het laatst waren.

Wat ooit opvallend spartaans was, is nu sjofel. Sinds Charity en Sid het terrein aan de kinderen hebben overgedragen, is er niets bij gekomen of opgeknapt. Ik zou het gevoel moeten hebben wakker te worden in een goedkoop hotelletje in crisistijd, maar dat is niet het geval. Ik heb te veel goede dagen en nachten in dit huisje doorgebracht om mij er ontmoedigd door te voelen.

Als mijn ogen zich aan de schemering hebben aangepast en ik mijn hoofd van het kussen til om rond te kijken, is er iets wonderbaarlijk geruststellends, behaaglijks aan de kamer, zelfs in het halfduister. Door de associaties wellicht, maar ook door de kleur. In de loop van de jaren is het onafgewerkte grenen van de wanden en plafonds verzacht tot een rijke honingkleur, alsof ze ge-

verfd zijn door de warmte van de mensen die er een wijkplaats voor hun vrienden van maakten. Ik vat het op als een voorteken; en hoewel ik mezelf eraan herinner waarom we hier zijn, kan ik het heerlijke gevoel van vertrouwdheid waarmee ik zojuist wakker werd niet van me afschudden.

De lucht is even vertrouwd als de kamer. De voor vakantie-huisjes gebruikelijke zweem van muizen, evenals een vage, niet onaangename herinnering aan stinkdieren onder het huis, maar daaromheen en erdoorheen een geur die even penetrant is als zeventuizend voeten. Een illusie natuurlijk. Wat ruikt naar hoogte, is breedte. Een kilometer of twintig noordelijker ligt Canada, en de ijsvlakte, die zijn sporen in deze hele omgeving heeft nagelaten, is niet voor altijd verdwenen, maar heeft zich alleen maar teruggetrokken. Iets in de lucht, zelfs in augustus, zegt dat hij zal terugkeren.

Eigenlijk, als je kon vergeten dat je sterfelijk was, en dat was hier ooit gemakkelijker dan op de meeste plekken, zou je werkelijk kunnen geloven dat de tijd circulair is, en niet lineair voortschrijdend zoals onze cultuur geneigd is te bewijzen. Vanuit geologisch perspectief gezien zijn we fossielen in wording, zullen we begraven worden en uiteindelijk weer tevoorschijn komen om wezens in latere tijdperken te verbazen. In geologisch, noch biologisch opzicht zijn we als individu van belang. De ene mens verschilt niet zoveel van de andere, elke generatie herhaalt haar voorouders, de werken die we scheppen om ons te overleven, gaan niet veel langer mee dan mierennesten, en veel minder lang dan koraalriffen. Hier keert alles terug naar zichzelf, herhaalt en vernieuwt alles zichzelf, en is het heden nauwelijks te onderscheiden van het verleden.

Sally slaapt nog. Ik glijp uit bed en loop op blote voeten over de koude, houten vloer. Als ik langs de kalender loop, wijst die mij erop dat het een andere is dan ik me herinner. Er staat, correct, dat het 1972 is, en dat het augustus is.

De deur kraakt als ik hem voorzichtig open. Een frisse lucht, een grijs licht, een grijs meer daar beneden, een grijze hemel achter de Canadese dennen waarvan de toppen een flink stuk boven de veranda uitsteken. In voorbije zomers hebben Sid en ik die woekerende bomen meer dan eens gesnoeid, om meer licht in het gastenhuisje te laten doordringen. We verwijderden slechts een paar afzonderlijke bomen, nooit roeiden we een hele soort uit. Op deze steile meeroever voelen de dennen zich thuis. Evenals andere soorten hechten ze aan hun territorium.

Ik ga weer naar binnen en pak mijn kleren van een stoel, dezelfde kleren als ik in New Mexico droeg, en kleed me aan. Sally slaapt door, ze is uitgeput door de lange vlucht en de vijf uur durende rit vanaf Boston. Een te zware dag voor haar, al weigerde ze de rit te onderbreken. Haar was verzocht te komen, dus kwam ze.

Even blijf ik naar haar ademhaling staan luisteren en vraag ik me af of ik het aandurf om naar buiten te gaan en haar achter te laten. Maar ze is diep in slaap en zou dat nog een poos moeten blijven. Op dit tijdstip komt er niemand langs. Dit stukje vroege ochtend is voor mij. Op mijn tenen loop ik naar buiten, de veranda op en stel me bloot aan wat, volgens al mijn zintuigen, evengoed 1938 als 1972 zou kunnen zijn.

Op het terrein van de Langs is niemand wakker. Er schijnt geen licht tussen de bomen, er hangt geen geur van rokende houtvuren in de lucht. Ik loop over het verende bospad, langs het houthok en de weg op, en daar zie ik de hemel, die in het oosten wat begint te kleuren, en de morgenster, vast als een lamp. Beneden onder de dennen meende ik dat het bewolkt was, maar hier buiten zie ik een bleke en ononderbroken hemelboog.

Mijn voeten voeren me over de weg naar de ingang, en daar doorheen. Vlak voor de ingang splitst de weg zich. Ik negeer de weg naar Ridge House en sla in plaats daarvan de smalle, onverharde weg in die rechts om de heuvel heen naar boven loopt. John Wightman, wiens huisje aan het eind ervan staat, is vijftien jaar

geleden overleden. Als ik over zijn weg loop, zal hij zich er niet tegen verzetten. Het is een weg waarover ik honderden keren heb gewandeld, een heerlijke, afgelegen tunnel tussen de bomen, waar het vanochtend wemelt van de vogels en klein, ritselend spul, van alle wegen die ik ken mijn favoriete weg.

Alles is drijfnat van de dauw. Ik zou mijn handen kunnen wassen in de varens, en als ik een blad van een esdoorntak pluk, worden mijn hoofd en schouders nat gespetterd. Terwijl ik om mij heen kijk, mijn ogen de kost geef, loop ik langs de loofbomen aan de voet van de heuvel, langs de strook cypressen, waar de grond drassig is van de bronnen, langs de sparren en balsambomen op het steile terrein. Ik zie sporen van wasberen in de modder, een volwassen en twee jongen, en rijpende grassen, krom als croquetpoortjes door het vocht, en gevlekte oranje amanieten, in dit seizoen vlak of zelfs hol en gevuld met water, en miniatuurbossen van uiteenlopende soorten wolfsklauw. Onder de brede rokken van de sparren bevinden zich bruine schuilplekken, het domein van muizen en hazen.

Mijn voeten zijn nat. Verderop in het bos hoor ik een witkeelgors aarzelend een lied uitproberen dat hij gedeeltelijk lijkt te zijn vergeten. Ik kijk naar links, bij de helling van de heuvel omhoog, om te zien of ik een blik op Ridge House kan werpen, maar ik zie alleen maar bomen.

Dan kom ik uit op de berghelling onder de top van de heuvel, en daar strekt de hemel zich in de volle breedte uit, immens en zo licht dat de sterren verbleken. Overal langs de einder liggen heuvels. Boven Stannard Mountain heeft de lucht een gloedvolle, gouden kleur, en terwijl ik kijk, komt de zon boven de kam uit en staart mij aan.

Ditmaal zijn we niet voor ons genoeg naar Battell Pond teruggekeerd. We kwamen uit genegenheid en solidariteit met de familie, als geaccepteerde leden van de clan, en omdat het ons was gevraagd en we werden verwacht. Maar op dit moment kan

ik me niet bedroefd voelen, net zo min als ik dat kon toen ik wakker werd in het sjofele, oude gastenhuisje. Eerder omgekeerd. Ik vraag me af of ik me ooit meer levend heb gevoeld, capabeler van geest en meer op mijn gemak met mezelf en mijn omgeving, dan ik me gedurende die paar minuten voel op die bekende berghelling onder de top, waar ik de zon krachtig en zelfverzekerd zie opstijgen en onder me het onveranderde dorp zie, het meer als een vijver kwik, de vele kleuren groen van de weiden, de aanplant van suikerahornen en sparren, die met het korter worden van de schaduwen allemaal oplichten en opwarmen.

Daar was hij, daar is hij, de plek waar gedurende de beste jaren van ons leven vriendschap een thuis vond en geluk zijn hoofdkwartier had.

Als ik binnenkom, blijkt Sally rechtop te zitten, en is de jaloezie vlak naast het bed – het exemplaar waar ze bij kan – opgetrokken om een straal zonlicht binnen te laten. Ze drinkt een kop koffie uit de thermosfles en eet een banaan uit de schaal met fruit die Hallie achterliet toen ze ons gisteravond installeerde.

‘Geen ontbijt,’ zei Hallie. ‘Gewoon *hazari*. We komen wel langs en halen jullie op voor de brunch, maar we zullen niet te vroeg komen. Jullie zullen moe zijn en last hebben van het tijdsverschil. Dus ga slapen, dan komen we jullie om een uur of tien wel halen. Na de brunch zullen we naar boven gaan om mama te zien, en later op de middag heeft ze een picknick gepland, op Folsom Hill.’

‘Een picknick?’ zei Sally. ‘Gaat het zo goed met haar dat ze kan picknicken? Als ze het voor ons doet, moet ze het niet doen.’

‘Dat heeft ze zo geregeld,’ zei Hallie. ‘Ze zei dat jullie moe zouden zijn, en dat we jullie moesten laten uitrusten, en als zij zegt dat je moe zal zijn, dan kun je evengoed moe zijn. Als zij een picknick regelt, dan kun je maar beter een picknick willen. Nee, ze zal ertoe in staat zijn. Ze spaart haar krachten voor de dingen die er voor haar toe doen. Ze wil dat het net zo is als vroeger.’

Ik trek de andere twee jaloezieën omhoog en laat het licht de halfduistere kamer binnenvallen. ‘Waar ben je geweest?’ vraagt Sally.

‘Naar boven over de weg van de oude Wightman.’

Ik schenk mezelf koffie in en ga in de rieten stoel zitten die ik me herinner als onderdeel van het meubilair van de Ark. Vanuit bed kijkt Sally me aan. ‘Hoe was het?’

‘Schitterend. Stil. De weldadige geuren van aarde. Het is niet veranderd.’

‘Ik had graag mee gewild.’

‘Ik breng je er later met de auto naartoe.’

‘Nee, als we picknicken, gaan we al naar boven, dat volstaat.’ Ze nipt aan haar koffie en kijkt me over de rand van het kopje aan. ‘Is het niet kenmerkend? Op sterven na dood, en ze wil het net als vroeger hebben, en geeft iedereen de opdracht om dat voor elkaar te krijgen. En vreest dat wij te moe zijn. Ach, wat zal ze een leegte achterlaten! Er is al een leegte achtergebleven, al sinds we... Heb je iemand gemist?’

‘Niemand gemist. Ze zijn er.’

‘Fijn. Ik kan me deze plek niet zonder hen voorstellen. Allebei.’

Door langdurige invaliditeit worden sommige mensen heilig, sommige krijgen zelfmedelijden, sommige raken verbitterd. Sally is er alleen maar helderder door geworden en meer zichzelf. Zelfs toen ze jong en gezond was, kon ze zo kalm en afkerig van opwinding en pijn overkomen dat ze mensen voor de gek hield. Sid Lang, die allesbehalve onoplettend is, en die vast ooit een beetje verliefd op haar was, noemde haar altijd Proserpina, en plaagde haar met regels van Swinburne:

Bleek, buiten poort en portaal,
bekroond met kalme blaren, staat zij
die alle sterflijke zaken zamelt,
met koud’ onsterflijke handen.

Om die koud' onsterflijke handen van haar hebben we heel wat afgelachen. Maar veel eerder nog, in de jaren dat haar moeder haar op elke geschikte plek als een pakketje moest wegstoppen, leerde zij om stil te zijn, zoals ook reekalfjes geacht worden roerloos, gecamoufleerd en geurloos te blijven liggen op de plek waar hun moeder ze achterlaat. Al heel vroeg aaide er een oppas over haar voorhoofd, sereen als steen; daarbinnen leek ze even rustig als daarbuiten. Maar ik heb haar lang gekend. Het verfijnen van haar gezicht als gevolg van ouderdom en ziekte, dat haar slapen en jukbeenderen een breekbare elegantie heeft gegeven, heeft haar in haar ogen geconcentreerd.

Nu weerspreken haar ogen haar passieve, berustende gezicht. Haar blik is mat en bezorgd. Ze richt hem op haar handen, die ze vouwt, opent, weer vouwt en aanspreekt. 'Ik heb over haar gedroomd. Toen ik wakker werd, was ik over haar aan het dromen.'

'Dat is begrijpelijk.'

'We hadden ergens ruzie over. Ze wilde dat ik iets deed, en ik verzette me daartegen, en ze was woest. Net als ik. Is dat niet een ellendige manier om...?' Ze wacht even en barst vervolgens uit, alsof ik haar heb tegengesproken: 'Ze zijn de enige familie die we ooit hebben gehad. Zonder hen zou ons leven volledig anders zijn geweest en heel wat zwaarder. We zouden deze plek nooit hebben gekend, of de mensen die het meest voor ons hebben betekend. Jouw loopbaan zou anders zijn geweest – je had aan een of andere kleine plattelandsuniversiteit kunnen blijven hangen. Zonder Charity zou ik niet in leven zijn. Zou ik dat niet hebben gewild.'

'Ik weet het.'

Ik zit met mijn rug naar het raam. Op het nachtkastje staat een glas water dat ik daar gisteravond voor Sally heb neergezet. De zon, die horizontaal naar binnen valt, laat een kleurenwaaier uit het glas water tevoorschijn komen en vleit hem tegen het plafond. Ik steek mijn voet uit en geef een schop tegen het kastje. Het beeld van de regenboog trilt. Ik til mijn hand op en onderbreek

de zonnestraal die vanuit het glas omhoog komt. De regenboog verdwijnt.

Sally heeft naar me gekeken, peinzend. ‘Wat wil je zeggen? Dat het afgelopen is? Accepteren? Ik heb mijn buik vol van dat accepteren. Ik ben mijn buik er vol van dat God kracht naar kruis geeft. Wie zei dat?’

‘Geen idee. Ik niet.’

‘Al zou het kloppen, ik heb al voldoende kracht aangesproken. Ik word hier wakker waar alles me aan hen herinnert, en ik droom dat we ruzie maken, en ik bedenk me dat ik mezelf een oordeel over haar laat vellen, en hoelang het geleden is, en ik wil alleen maar huilen en rouwen.’

Ze verwijt het zichzelf, en haar gezicht vertrekt van afschuw. We kijken elkaar ongemakkelijk aan. ‘Ik moet zeggen dat ik op een gegeven moment wel iemand miste,’ zeg ik, omdat ze er behoefte aan lijkt te hebben dat ik enig verdriet toon. ‘Gisteravond. Ik wist dat Charity niet met een zaklantaarn buiten zou staan om ons juichend te onthalen, maar ik verwachtte Sid. Ik neem aan dat hij daarboven nodig is. Maar ik voelde hoe ernstig het is, ik schrok toen alleen Hallie en Moe verschenen, als een gevolmachtigd welkomstcomité. Vanochtend was ik het weer vergeten, het voelde nog net zo als toen.’

‘Ik zou willen dat ze niet had bedacht dat we te moe zouden zijn om vanochtend al te komen. Is dat niet net iets voor haar? Dan moet het geloof ik maar tussen de middag gebeuren. Wil je me helpen om uit bed te komen? Ik moet naar het toilet.’

Ik help haar in haar beugels, til haar onder de armen omhoog, zet haar op haar voeten en overhandig haar haar krukken. Met haar onderarmen erin, slingert ze naar de badkamer. Ik volg, en als ze voor de wc staat en buigt om haar knieën van het slot te doen, laat ik haar langzaam op de bril zakken en laat haar alleen. Na een poosje klopt ze op de muur, ga ik naar binnen en trek haar omhoog. Ze doet haar knieën weer op slot en gaat zich wassen

bij de waskom, die door de mineralen in het bronwater vol vlekken zit. Even later komt ze naar buiten, met gekamd haar en een gezicht waar de slaap uit is gewassen. Bij het bed buigt ze weer voorover om haar knieën van het slot te doen en zakt ineens neer op de verfrommelde lakens. Ik til haar benen op, leg haar recht en stop de kussens achter haar rug.

‘Hoe voel je je? Goed?’

‘Misschien heeft Charity gelijk. Ik ben inderdaad moe.’

‘Waarom slaap je niet nog wat? Zal ik de beugels eraf halen?’

‘Laat ze maar zitten. Het is minder vervelend voor je als ik je niet hoef te roepen.’

‘Ik vind het niet vervelend.’

‘O,’ zegt ze, ‘dat moet wel zo zijn. Dat moet wel zo zijn!’ Ze sluit haar ogen. Dan glimlacht ze weer. ‘Wat dacht je ervan om een sinaasappel voor ons te schillen?’

Ik schil een sinaasappel voor ons en schenk de laatste koffie uit de thermosfles in. Ze leunt tegen het hoofdeinde, terwijl haar benen een dunne, rechte lijn onder de lakens vormen, en trekt een van haar enthousiaste, energieke gezichten, alsof ze: wat leuk! wil zeggen.

‘Dat hazari-idee bevalt me,’ zegt ze. ‘Jou niet? Het is net als in Italië, toen we vroeg wakker werden en jij thee zette. Of in het Taj Mahal Hotel in Bombay. Weet je nog van de hazari daar? Al hadden ze er ook fruit en thee, geen fruit en koffie. Alleen een grote plafondventilator ontbreekt, zo eentje als Lang kapotmaakte door er een kussen naar te gooien.’

Ik kijk om me heen naar de kale wanden, kale stijlen, kale dakspanten en onopgesmukte, groene jaloezieën. Elk onderdeel van de huisjes, zelfs van het Grote Huis, is zo ongeveer hetzelfde. Charity legde zichzelf evenzeer als haar gezin en haar gasten soberheid op. ‘Nou,’ moet ik zeggen, ‘niet écht de Taj Mahal.’

‘Beter.’

‘Als jij het zegt.’

Ze laat de half dichtgeknepen hand met de halve sinaasappel erin op haar schoot vallen – de hand die nooit helemaal open wil, omdat wij allemaal, zelfs Charity die overal aan dacht, vergaten met haar hand te oefenen toen ze in de ijzeren long zat, doordat we zo bang waren dat ze ophield met ademen. Hij bleef te lang dichtgeknepen. Nu verdwijnt haar beheerste waardigheid weer even, haar aanvaarding en berusting, haar dappere en stoïcijnse façade. De vrouw die mij aankijkt is emotioneel en uitgeput.

‘Ach, Larry,’ zegt ze verwijtend, ‘het is wel verdrietig. Jij wordt er al even verdrietig van als ik.’

‘Alleen als ik lach,’ zeg ik, want emotioneel of niet, ze kijkt niet vaker ongelukkig dan Charity. Ze laat zich berispen, laat zich lekker warm door mij instoppen, laat zich door me kussen, glimlacht. Ik laat de jaloezieën zakken. ‘De komende twee, drie uur zullen Hallie en Moe hier niet komen. Ga slapen. In Santa Fe is het pas vijf uur in de ochtend. Ik maak je wakker als ze er zijn.’

‘Wat ga jij doen?’

‘Niets. Ik ga buiten op de veranda zitten, om te kijken, ruiken en de temps perdu te recherchen.’

Wat ik gedurende lange tijd doe. Het gaat vanzelf. Alles zet me ertoe aan. Vanaf de hoge veranda zijn de bossen op de helling die naar het meer afloopt meer dan een bekende en geliefde plek. Ze vormen een leefomgeving waar we ooit volledig op ingespeeld waren, een soort vredig koninkrijk, waarin soorten als de onze zich ongehinderd kunnen ontwikkelen en de weg bij de ladder van het bestaan omhoog kunnen vinden. Als ik er zit, met dit alles voor ogen, valt me de onveranderlijkheid op, net zoals toen ik daarboven op de weg van Wightman was. Het licht is vol nostalgie over voorbijge ochtenden en optimistisch over komende ochtenden.

Ik blijf zitten, zonder door veel meer gestoord te worden dan door vogelzang, een enkele bons en het slaan van deuren, ontwaakgeluiden uit de huisjes die een eindje verderop links tussen

de bomen liggen verscholen. Slechts eenmaal doet zich een soort inbreuk voor – het geluid van een motorboot dat aanzwelt en broemt, tot er een witte boot waar een waterskiër achter bungelt om de landpunt komt aanstuiven en de inham in zwenkt, in de punt van een zich verbredend kielzog waarover de skiër figuren draait. Ze borduren een grote lus door de inham en bulderen er vervolgens weer uit, waarna het geluid even plotseling wegsterft als ze de landpunt ronden.

Het is vroeg voor zulke capriolen. En, moet ik toegeven, een teken van verandering. Vroeger zouden veertig academici, boos als verstoorde dwergen, al uit hun denkhuisjes zwermen om te eisen dat er een einde gemaakt werd aan de overlast.

Maar los van die ene schending: rust, het soort stilte dat ik ooit op deze veranda kende. Ik dacht terug aan de eerste keer dat ik hier kwam, en hoe we toen waren, wat me eraan herinnert hoe oud ik ben, vier jaar voorbij de zestig. Hoewel ik mijn hele leven druk ben geweest, misschien al te druk, heb ik het idee dat ik weinig heb bereikt dat ertoe doet, dat de boeken het nooit haalden bij wat ik in mijn hoofd had, en dat de beloning – het comfortabele inkomen, de publieke aandacht, de literaire prijzen en de eretitels – klatergoud was, niet iets waarmee een volwassen man tevreden zou moeten zijn.

Wat is er gebeurd met de passie die wij allemaal hadden om onszelf te verbeteren, om onze capaciteiten te benutten, een stempel op de wereld te drukken? Onze felste discussies gingen over hoe we iets konden bijdragen. Het ging ons niet om de beloning. We waren jong en serieus. We maakten onszelf nooit wijs dat we het politieke talent hadden om de samenleving te veranderen of sociale rechtvaardigheid te garanderen. Op een basaal minimum na was geld niet een doel dat we respecteerden. Volgens sommigen van ons was geld zelfs niet al te goed voor mensen – vandaar dat Charity naar soberheid neigde en naar het eenvoudige leven. Maar allemaal hoopten we te bepalen en te tonen wat een waar-

dig leven was, op wat voor manier onze capaciteiten dat ook mogelijk maakten. Bij mij moest dat altijd met woorden gebeuren; bij Sid eveneens, maar met minder zelfvertrouwen. Bij Sally gebeurde het door genegenheid, wederzijds begrip, openstaan voor koppigheid of zwakten van mensen. En bij Charity gebeurde het door het organiseren, de orde, de actie, het bijstaan van de onzekeren en het richting geven aan de weifelaars.

Een stempel drukken op de wereld. In plaats daarvan heeft de wereld een stempel op ons gedrukt. We werden ouder. Het leven louterde ons, en dus liggen we nu op onze dood te wachten, lopen we met krukken, of zitten we op een veranda, waar ooit de sappen van de jeugd krachtig vloeiden, en we ons oud voelen, verdoemd en verward. In bepaalde stemmingen zou ik kunnen klagen dat we allemaal in de val zaten, al zitten we natuurlijk niet meer in de val dan de meeste mensen. En ik geloof dat we allemaal ten minste dankbaar konden zijn dat ons leven niet schadelijk of destructief was uitgekapt. Op de minder gelukkigen zouden we zelfs wel eens benijdenswaardig kunnen overkomen. Ik sta mezelf een soort gematigde tevredenheid toe, want hoe dom, onervaren en optimistisch ik ook was, en hoe kreupel ik de laatste kilometers van deze marathon ook heb afgelegd, ik kan mezelf geen echte kwaadwilligheid verwijten. Sally, Sid en Charity evenmin – geen van ons vieren. We hebben genoeg fouten gemaakt, maar nooit hebben we iemand voor eigen gewin erin geluisd, of een sluiproute genomen als er niemand in de buurt was om ons te beoordelen. Allemaal hebben we het hele eind hijgend en puffend zelf afgelegd.

Ik kende mezelf niet, doe dat nog steeds niet. Wel kende ik, en ken ik nu, de paar mensen van wie ik hield en die ik vertrouwde. Nooit heb ik vraagtekens gezet bij wat ik voor hen voelde, al is mijn relatie met hen meer dan eens stroef geweest.

Op de middelbare school, in Albuquerque, New Mexico, hebben we met een aantal mensen een heel jaar lang Cicero gelezen

– *De Senectute*, over ouderdom; *De Amicitia*, over vriendschap. Ik zal waarschijnlijk nooit in staat zijn om *De Senectute*, met al die berustende wijsheid, waar te maken of te imiteren. Maar naar *De Amicitia* zou ik een gooi kunnen doen, kon ik in de afgelopen vierendertig jaar op elk moment een gooi doen.